

DRUŠTVENE I HUMANISTIČKE NAUKE

prof. dr. Asim Peco

Nastavnički fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić,,u Mostaru
e-mail: asim.peco@unmo.ba

mr. Jasmin Peco

Nastavnički fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić,,u Mostaru
e-mail: peco_jasmin@hotmail.com

UDK 316.774 : 37

OBRAZOVANJE I MEDIJI**SAŽETAK**

Sasvim je izvjesno da sredstva masovnog komuniciranja, ponajprije televizija i internet, u značajnoj mjeri utječu na ponašanje učenika osnovnih i srednjih škola, pa čak i djece predškolskog uzrasta.

Svjesni su ove činjenice, kako roditelji tako i nastavnici, ali i odgovorni u institucijama obrazovanja. Sigurno je jedno, djeci i omladini ne možemo zabraniti gledati televiziju, koristiti internet; možda možemo ograničiti vrijeme provedeno ispred televizije i na internetu, ali opet nismo adekvatno zaštitili djecu od negativnih utjecaja ovih medija i njihovih sadržaja. Problem sa kojim se suočava naše društvo u zadnjih desetak godina već odavno je modernim obrazovnim stvarnostima vrlo temeljito analiziran, istražen i stavljen u institucionalne okvire, pa ipak, bez obzira na tako ozbiljan i svestran pristup ovoj problematici, evropsko osnovno obrazovanje nije uspjelo postići saglasnost oko pitanja metodologije medijskog obrazovanja. Dakle, dilema je otklonjena oko pitanja potrebe medijskog obrazovanja u osnovnim školama, kako bi se pokušalo zaštititi djecu i omladinu od različitih medijskih sadržaja.

Nažalost, bosanskohercegovačka stvarnost se svakodnevno suočava sa vrlo negativnim posljedicama utjecaja masovnih medija, pa se opravdano pitamo, do kada ćemo samo konstatovati uočene negativnosti bez ozbiljnije namjere istraživanja i analiziranja uzroka pomenutih negativnosti?!

Ključne riječi: odgoj, obrazovanje, mediji, medijska pismenost.

UVOD

Umjesto uobičajenih uvodnih napomena, eventualnim čitaocima ćemo ponuditi izmišljeni dijalog dvojice Francuza, predstavljen u knjizi Ž. Gonea, francuskog spisatelja i teoretičara. „Pekiše, prijatelju moj, upravo mi je na um pala jedna lijepa ideja; zašto se škole ne ukinu? Zar danas putem medija nemamo pristup svim znanjima? A oni su mnogo zabavniji od škole. Sjećate li se vi vremena kada ste bili

učenik? Šta nam ostaje od škole? Kantina, crna tabla, nedjeljni odmor...“ „Buvar, zaprepastili ste me. Ne mogu da vas pratim. Prestanimo sa iluzijama. Nećete mi vjerovati. Tokom noćasnje nesanice odlučio sam da više nikada ne gledam televiziju... Gotovo je. Ne čitam više ni novine... Kraj. Upravo suprotno vašoj ideji — povratak u školu. Treba naučiti sve Francuske pokrajine. Hoćete li mi reći ko još zna da nabroji sve Francuske pokrajine.“ (1998)

Ovaj izmišljeni dijalog otvara prostor razmišljanjima, odnosno vrlo izraženoj dilemi odabira između tradicionalnog obrazovanja i obrazovanja kroz medije, to jest dilemi izbora između znanja i informacije.

Veliki broj analitičara obrazovne stvarnosti zagovara specifičan vid obrazovanja kroz medije, dok se istovremeno drugi analitički blok suprotstavlja takvoj pedagoškoj orijentaciji. I jedna i druga strana su saglasne u činjenici potrebe implementiranja medijskog obrazovanja u obrazovnoj praksi, pogotovo kada je riječ o osnovnom obrazovanju. Prioritetni cilj takve obrazovne prakse jest osposobiti učenika za razvijanje kritičkog odnosa spram medijskim porukama. Namjera ovoga teksta jest upravo pomenuta dilema posmatrana u kontekstu moderne pedagoške teorije i prakse, ali i osvrt na bosanskohercegovačku obrazovnu stvarnost. Naime, historija misli donosi neočekivana razmišljanja od kojih bismo i mi mogli imati određene koristi.

ODNOS UZROKA I POSLJEDICE

Svojevremeno je pojava pisma izazivala neobjašnjiv strah i skepticizam, tako da današnje relativizirane diskusije oko propadanja kulture i jačanja audiovizuelne civilizacije imaju potpunu opravdanost. Stoga se i nameće sasvim logično pitanje: propadaju li jezik i običaji pred sve brutalnijom i agresivnijom ekspanzijom medija?

Kakav i koliki utjecaj imaju mediji na ponašanje ljudi, prvenstveno mladih, pokazuju zastrašujuće i skoro nestvarne činjenice koje svjedoče kako se događaju monstruoza ubistva inspirirana filmskim, odnosno televizijskim motivima. Istraživanja obavljena u Francuskoj 1996. godine donose podatak da 86% ispitanih roditelja vjeruje kako nasilje u medijima ima značajan utjecaj na povećanje nasilja u školama (Gonnet, 1998).

Istina, nije mali broj analitičara koji se ne slažu sa ovakvom tvrdnjom, smatrajući da takve i slične uzajamnosti ne treba relativizirati, napominjući pri tom da je i upitnik korišten u pomenutom istraživanju sam po sebi protivrječan.

Bez namjere upuštanja u širu diskusiju oko stava navedene grupe teoretičara, među kojima je i autor istoimene knjige, smatramo potrebnim kazati sljedeće: odnos obrazovanja i medija nije moguće niti je naučno ispravno problematizirati izdvojeno iz općeg društvenog konteksta, što će reći da stručno i naučno orijentirana analiza ovoga odnosa podrazumijeva uporedni analitički pristup cjelokupnog društva.

U interesu obuhvatnijeg i ispravnijeg razumjevanja odnosa medija i obrazovanja, smatramo opravdanim, iako je to do sada bezbroj puta učinjeno, donijeti kratku elaboraciju kako jednog tako i drugog subjekta u pomenutom odnosu.

MEDIJI

Jednostrana i općeprihvaćena definicija medija ne postoji. Nekada nastala pojmovna određenja medija su mijenjana i proširivana u skladu sa društvenim promjenama i razvojem medija, kao i preuzimanjem novih društvenih uloga.

U definiranju medija koje nalazimo u ovovremenim sociološko-komunikološkim teorijama, analitičari, između ostalog, uzimaju u obzir vrste medija kao i medijske tehnike. Prepoznatljivo je ipak da u svojoj raznolikosti definiranja medija, svi teoretičari ističu komunikaciju kao krajnji cilj medija. Tako, Frensis Bel medije određuje kao tehničku opremu koja omogućava ljudima komunikaciju i prenos misli bez obzira na njihovu formu i njihov krajnji cilj.

Treba također kazati da je razvoj tehnike i tržišta pretpostavio i pojavu novih pitanja kao što je sve zahtjevnija publika, odnosno konzumenti medijskih sadržaja. To je istovremeno razlog zbog kojeg odnos medija i obrazovanja ne treba relativizirati. Informacije radi, kazat ćemo da prema nekim pokazateljima dijete u toku osnovne škole ima priliku na televiziji vidjeti oko 8000 ubistava i preko 100000 činova različitih oblika nasilja. Bez obzira na pomenutu činjenicu, nemali broj analitičara predlaže masovnu upotrebu novih medijskih tehnologija u obrazovne svrhe, obrazlažući to tvrdnjom da nove tehnologije donose i nova znanja u škole, kao i pozitivan podsticaj.

Vrlo široke rasprave oko uloge medija u društvu i odnosa medija i obrazovanja svjedoče činjenici kako se cijela priča vrti oko njenog iracionalnog djela koji je vrlo teško spoznati. Evidentna je također i posebna dimenzija medija koju Lilijen Lirs naziva emotivnom zarazom, čime nastoji objasniti zarazno djelovanje televizije na emocije. Ako je odnos prema stvarnom medijaliziran, onda televizijski proizvodno iskustvo podrazumijeva trenutnu emotivnu zarazu. Tako možemo govoriti o moći djelovanja televizije na emocije... Sve što je prikazano prožeto je emocijama i to čini vjerovatnim date informacije (Lirse, 1996).

Historija razmišljanja o efektima medija dopušta nam da razlikujemo tri velika perioda koja su slijedila jedan za drugim. Prvi period je vjerovanje u potpunu moć radija i bioskopa. Drugi period obuhvata vrijeme Prvog svjetskog rata i prve decenije nakon rata, kada je prvi put bila vrlo prepoznatljiva medijska manipulacija masama, a u trećem periodu se sa sociološko-psihološkog stanovišta istražuju kratkoročni, ali i dugoročni efekti medijskih poruka.

Prema tome, rasprave o efektima medija, skoro po pravilu, vode do načelnih shvatanja načina funkcioniranja medija. Tako je moguće konstatirati da nas mediji svaki put iznova vraćaju nama samima. To znači da pažnja koju dajemo nekoj

informaciji, prvenstveno zavisi od našeg ličnog, ali i društvenog odnosa prema toj informaciji. To se može nazvati principom selektivnog odnosa prema efektima medija, što će reći da naše opažanje i selektivno pamćenje dokazuju i postojanje aktivnog prijema informacija.

OBRAZOVANJE

Nerijetko u literaturi možemo naići na poistovjećivanje pojmova odgoja i obrazovanja. Stoga se nameće zahtjev odgovoriti na pitanja: Šta je to odgoj? Kako mu odrediti vrijednost? Kako nastaje i kako se prenosi? Slijedeći takve centre interesa, dolazimo do shvatanja obrazovanja kao niza određenih očekivanja, a posebno sljedećih:

- koje vrijednosti jedno društvo želi promovirati kroz obrazovanje,
- selekcija sadržaja u procesu prenosa znanja,
- odabir sredstava koja se koriste u realizaciji postavljenih ciljeva.

Vratimo se nakratko odnosu odgoja i obrazovanja. Analizirajući stanovišta zagovornika ideje odgoja i zagovornika ideje obrazovanja, čini se da je ovakva polemika već prevaziđena. Sve više se prihvata stanovište da škola ne može odgajati, a da istovremeno ne obrazuje.

Za Frojda, obrazovanje predstavlja nemogućnost, jer teži prema neusklađenim ciljevima. Preovlađujući stav demokratskih društava stavlja naglasak na razvoj djeteta i afirmiranje njegovih kvaliteta. Međutim, sasvim je izvjesno kako je tradicionalna koncepcija, koja je obrazovanje posmatrala kao umijeće uvođenja djece u prihvatanje normi određenog društva, itekako prisutna. Ova koncepcija i objašnjava postojanje nekih očiglednih kontradikcija. To se može prepoznati na osnovu sljedećeg primjera. Lična preduzumljivost bit će različito vrednovana zavisno od toga radi li se o djevojčici ili dječaku, kao i prema društvenom ambijentu u kojem se oni nalaze (Gonnet, 1998).

Tako se obrazovanje neosjetno transformira u mjesto pregovora u sukobu interesa i vrijednosti. Stoga je sasvim očekivan stav vladajućih struktura prema obrazovanju u smislu nastojanja što veće kontrole i iskorištavanja. Takav stav se kosi sa snagama demokratske orijentacije koja nastoji očuvati i osigurati što veću autonomnost obrazovanja.

Centralnu ulogu u procesu obrazovanja ima nastavnik, odnosno edukator. Zato se vrlo često raspravlja o pitanjima opravdanosti edukatora, njegovog obrazovanja, kao i saglasnosti njegovih stavova sa vrijednostima društva. U tom smislu Filip Morije, između ostalog, kaže: Obrazovanje je jedna neobična djelatnost, uvijek se ponašamo kao da samo edukator svojom djelatnošću utiče na razvoj educiranog i kao da ni najmanji uzročno-posljedični odnos ne može biti uspostavljan i u suprotnom smjeru. Takav stav poriče smisao samog čina obrazovanja. Međutim, niz različitih istraživanja o vrijednostima obrazovanja, vrlo uvjerljivo pokazuju posto-

janje i važnost suprotnog djelovanja. Prema tome, edukator se može posmatrati kao ogledalo u kojem se reflektuju mnogobrojna razmišljanja i promjene nastale pod utjecajem iskustva i obrazovne prakse.

Refleksije mnogobrojnih pitanja su prepoznatljive i u predmetu ove elaboracije, pogotovo kada je riječ o uzajamnom odnosu obrazovanja i medija, koji je neki put vrlo zbunjujući, što je donekle i očekivano s obzirom na njegovo zakašnjelo pojavljivanje.

MEDIJSKO OBRAZOVANJE

Govoriti o odnosu obrazovanja i medija bi bilo neozbiljno, a da se pri tom ne progovori o jednom vrlo aktuelnom i vrlo značajnom obrascu, kojeg u obrazovnoj, kulturalnoj i komunikološkoj teoriji i praksi nalazimo pod nazivom „medijsko obrazovanje,,. Stoga je ovaj odjeljak sasvim opravdano započeti jasnim i što preciznijim definiranjem medijskog obrazovanja.

Ovaj pojam je počeo da se upotrebljava šezdesetih godina prošlog stoljeća u međunarodnim teorijama koje su se bavile istraživanjem problema obrazovanja, posebno u krugovima bliskim UNESCO-u. (Gonnet, 1998). To je istovremeno period društvene ekspanzije masovne komunikacije i sredstava masovne komunikacije. Bez značajnijeg naučnog utemeljenja razmatrana su teme poput: moć televizije u opismenjavanju širokih masa, koja je bila izostavljena formalnim obrazovanjem, zatim oklijevanje nastavnika da prihvate televiziju kao legitimni pristup znanju, kao i neophodnost kritičkog razmatranja opasnosti od manipulacije medijima.

U svim navedenim primjerima činilo se neophodnim stjecanje određenih saznanja koja bi omogućila objektivno i nepristrano razmatranje ovih problema. Medijsko obrazovanje je tako nudilo odgovore na višestruka očekivanja. Tadašnja sociološko-pedagoška i komunikološka misao je ponudila niz različitih značenja ovoga obrasca. Iz tog mnoštva različitih određenja izdvojilo se jedno koje je postalo dominantno na međunarodnom planu. Riječ je o određenju medijskog obrazovanja kojeg je 1973. godine predložio Međunarodni savjet za film i televiziju (CICT). Pod obrazovanjem putem medija treba podrazumijevati studiranje uz pomoć modernih sredstava komunikacije i izražavanja, koja postaju sastavni dio specifičnog i autonomnog područja procesa saznanja u pedagoškoj teoriji i praksi.

Također treba obratiti pažnju na različite načine njihovog korištenja kao pomoćnih sredstava u nastavi, ali i u drugim domenama saznanja.

Čini se da je navedeno pojmovno određenje obrasca „medijsko obrazovanje“ jednostrano i nedorečeno. Jednostrano je zbog činjenice jer medijsko obrazovanje posmatra iz ravni tehničkog pristupa ovom problemu u smislu načina korištenja i stjecanja znanja preko sredstava masovnog komuniciranja. Nedorečeno je zbog svoje socijalno-psihološke manjkavosti, jer se pod medijskim obrazovanjem prvenstveno podrazumijeva stjecanje sposobnosti za kritičko iščitavanje medija bez obzira na vrstu i karakter medija.

Cilj je smanjenje distanciranosti od medija putem razumjevanja njihovog funkcioniranja i upoznavanja sa njihovim sadržajem, kao i putem njihovog postavljanja u različite perspektive u odnosu na sisteme u kojima se razvijaju.

Naime, ovu elaboraciju manje zanimaju mediji kao pomoć predavaču, a više mediji uopće, to jest odnosi spram medija, pogotovo kada je riječ o učenicima i njihovim roditeljima.

Sasvim je logično postaviti pitanje: Šta je uzrokovalo tako hitnu potrebu medijskog obrazovanja?! Baveći se ovom problematikom, analitičar Lin Mastermen definira sedam razloga potrebe organiziranja medijskog obrazovanja:

- visoka potrošnja medija,
- ideološki značaj medija,
- pojava informacionih službi u kompanijama,
- sve veći značaj medija u izbornim kampanjama,
- narastajući značaj vizuelne i informacione komunikacije u svim domenima,
- očekivanja mladih da budu obrazovani tako da razumiju svoje doba,
- naglašeni porast privatizacije svih informacionih tehnologija. Kada informacija postane roba njena uloga i karakter se mijenjaju (Masterman, 1985).

Određivanje pojma medijskog obrazovanja na ovaj način omogućava poimanje obrazovanja kao mehanizma i načina za usvajanje određene demokratske ideje. Međutim, postoji bojazan da upravo ova dimenzija obrazovanja zamagljuje čitljivost dokumenata. Polazeći od tih činjenica, nemali broj analitičara smatra da je medijsko obrazovanje opterećeno velikim zahtjevima u pogledu ciljeva koji se žele postići. Često se tvrdi da ono može dovesti do značajnih političkih promjena kako u svijesti učenika i studenata tako i u nastavnim programima.

S druge strane i sami predavači su mišljenja da su ovakva nastojanja loše utemeljena i da poučavanje u medijima otvara više drugih pitanja i ukazuje na niz nedefiniranih problema.

POLOŽAJ ŠKOLSKOG UDŽBENIKA

Vrlo često se događa da se školski udžbenik, koji je pomoćnik i posrednik u školi, predstavlja i kao pokazatelj legitimiteta znanja. Razlog je to sve češćem i naglašenijem osporavanju ovakve uloge udžbenika. Međutim, osporavanje udžbenika nije činjenica samo današnje obrazovne stvarnosti; taj proces je započeo mnogo ranije, pa je tako Igo govorio o „nerazumljivim škrabotinama“. Ipak, i pored mnogobrojnih drugih izvora znanja, udžbenik ostaje u središtu načina stjecanja znanja i u središtu preispitivanja njegove uloge.

Neki analitičari su mišljenja da bi bilo puno efikasnije učiti uz štampu. Ovakvo stanovište se pokušava pravdati činjenicom motiviranosti učenika, naglašavajući da je upravo štampa medij koji podstiče osjećaj radoznalosti, ispunjavajući nastavu velikim brojem zabavnih elemenata.

Međutim, i pored navedenih i sličnih stanovišta, udžbenik i dalje ostaje magično i nedodirljivo sredstvo stjecanja znanja. Potvrdu takve stvarnosti nalazimo u činjenici da se značajno dugo u upotrebi nalaze određeni udžbenici koji se štampaju u više izdanja. Treba, ipak, kazati da istraživanja udžbenika izlaze van okvira komparativnih iskustava sa drugim izvorima informacija i sa mjerenjima njihove vrijednosti u obrazovnim sistemima. Stoga se, sasvim logično, nameće jedno čisto pedagoško pitanje, zašto ne krenuti od neanaliziranih sadržaja koji se nude u medijima, s namjerom učenja o načinima strukturiranja znanja, distanciranja od informacije i njihovog podvrgavanja kritičkom promišljanju?! Ovakav stav je u očiglednoj suprotnosti sa tradicionalnim shvatanjem uloge udžbenika. U cjelokupnoj raspravi, namjerno ili ne, se izostavlja uloga učitelja, jer je on najmeritorniji donijeti procjenu udžbenika. Tako, odbacivanje udžbenika od strane učitelja potiskuje udžbenik u prostor nepristupačan učeniku.

Argumenti mnogih koji osporavaju valjanost udžbenika vrte se oko stereotipa, što ostavlja mjesto zabrinutosti, budući da upravo takvi kritičari na dosta perfidan način kritikuju i medije. Dilema opredjeljena za učenje preko medija ili iz udžbenika rezultat je, između ostalog, karaktera kako jednog tako i drugog izvora informacija. Naime, mediji vrlo često ne donose istinu, što ih čini skromnim i nepovjerljivim. S druge strane, udžbenik sasvim otvoreno govori šta treba da mislimo i kako da se ponašamo prema određenim događajima, odnosno društvenim stvarnostima. Međutim, i jedan i drugi izvor ostavljaju prostor da budu i prihvaćeni i odbačeni.

ZAVRŠNI KOMENTAR

I nakon niza učinjenih naučnih i stručnih analiza i istraživanja, nije otklonjena dilema među kreatorima i kritičarima obrazovnih sistema i obrazovnih politika, koja se prepoznaje u pitanju: Da li obrazovanje za medije ili obrazovanje kroz medije?

Naime, u prvoj varijanti prioritetni cilj je osposobiti učenike za mogućnost razlučivanja medijskih sadržaja, kao i za kreiranje kritičkog odnosa spram medijske poruke. Druga varijanta, to jest obrazovanje kroz medije, zagovara potiskivanje prenaplašene uloge udžbenika u nastavi te stjecanje znanja i vještina koristeći sredstva masovne komunikacije u nastavi. Pomenuta dilema je prisutna u zemljama koje su razvile moderne sisteme obrazovanja, a posljedica je ekspanizije sredstava masovnog komuniciranja.

Sigurno je kako bosanskohercegovačka stvarnost već odavno osjeća društveno neprihvatljive posljedice medijskog utjecaja u ponašanju djece i omladine. Nažalost, kao i u većini drugih društvenih situacija, problem se samo konstatuje kao posljedica novih stvarnosti bez i najmanjeg pokušaja da se definiraju mehanizmi zaštite djece i omladine. Vjerovatno ćemo se takvom aktivnošću početi baviti kada bude već kasno te ćemo se na taj način baviti posljedicama, a ne uzrocima.

Ovaj rad, između ostalog, upozorava na prisustvo takve društvene zbilje koja se očituje kroz različite oblike maloljetničke delikvencije, ali i na potrebu medijskog opismenjavanja kako učenika tako i njihovih roditelja i nastavnika.

LITERATURA

- [1] Gonnet, J. (1998). *Obrazovanje i mediji*. Clio: Beograd.
- [2] Gonnet, J. (1985). *Aktuelne škole*. Paris.
- [3] Lazar, J. (1985). *Škola, komunikacija, televizija*. Paris.
- [4] Lirse, L. (1996). *Sociologija obrazovanja*. Plenum Publishers: N.Y.
- [5] Masterman, L. (1994). *Obrazovanje za medije u Evropu 90-tih*. Strasbourg.

EDUCATION AND MEDIA

ABSTRACT

It is quite certain that agencies of mass communication, especially television and internet, in a great extent influence the behavior of students in elementary and highschool, and even preschool children.

Aware of this fact are both, parents and the teachers, but also institutions responsible for education. One thing is certain, we cannot deny children and young people the right to watch television or use the internet; maybe we can limit time spent in front of television and on the internet, but then again we did not adequately protect children from the negative effects of these media and their contents. The problem facing our society in the last decade, has long been, in educational realities, very thoroughly analyzed, researched and placed into institutional frameworks. However, regardless of such serious and versatile approach to this issue, the European primary education failed to reach an agreement about the methodology of media education. So, the dilemma about the need of media education in primary schools has been resolved, in an effort to protect children and adolescents from different media contents.

Unfortunately, Bosnian reality is faced with very negative effects of mass media influence every day, and we justifiably ask, until when will we ascertain noticed negativities without serious intentions of researching and analyzing the causes of the mentioned negativities?!

Key words: upbringing, education, media, media literacy.